

Humor i lakrdija u "Slavonskoj" i Marulićevoj Juditi

Poje, Irena

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:050453>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Prijediplomski studij Informatologije i Hrvatskog jezika i književnosti

Irena Poje

Humor i lakrdija u „Slavonskoj“ i Marulićevoj Juditi

Završni rad

Mentorica: prof. dr. sc. Ružica Pšihistal

Osijek, 2023.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Prijediplomski studij Informatologije i Hrvatskog jezika i književnosti

Irena Poje

Humor i lakrdija u „Slavonskoj“ i Marulićevoj Juditi

Završni rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: filologija

Znanstvena grana: teorija i povijest književnosti

Mentorica: prof. dr. sc. Ružica Pšihistal

Osijek, 2023.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 14. rujna 2023.

0122235469

Ime i prezime studenta, JMBAG

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. TEMA JUDITE U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI	2
2. 1. <i>Judita</i> Marka Marulića	2
2. 2. Slavonska Judita	4
2. 2. 3. Mjesto nastanka i autorstvo	4
2. 2. 4. Tradicijske linije i izuzetnost drame	5
3. HUMOR I NJEGOVE POJAVE U MARULIĆEVOJ <i>JUDITI</i>	7
4. LAKRDIJA I HUMOR U SLAVONSKOJ JUDITI	10
4. 1. Hansburst i Colombina	10
4. 2. Korištenje topografskih naziva	12
4. 3. Korištenje stilskih sredstava	12
5. ZAKLJUČAK	15
6. LITERATURA	16

SAŽETAK

U radu se usporedno analiziraju humorni aspekti u Marulićevoj *Juditi* i slavonskoj pučkoj dramskoj obradi biblijske Judite poznate pod nazivom *Slavonska Judita*. Dok Marulićeva *Judita* pripada žanru biblijskoga epa i sadrži tek poneke elemente humora koji se većinom odnose na usporedbe sa životinjama, u *Slavonskoj Juditi* prisutni su strukturni elementi komedije *dell'arte* i njemačkog teatra. U potonjoj je *Juditi* naglašena i lakrdija preuzimanjem tipskih likova Hanswursta i Colombine. Također se javljaju topografski nazivi i stilska sredstva koja izazivaju smijeh.

Ključne riječi: *Slavonska Judita*, *Judit*, *victrix Holofernis*, *Judita*, Marko Marulić, humor, lakrdija

1. UVOD

Judita je poznata u svjetskoj književnosti, prvi se put spominje u Bibliji i od tada je česta tema u književnosti, vidljivo je to i u hrvatskoj književnosti posebno. Judita je bila udovica koja se suprotstavila asirskom vođi Holofernu kako bi spasila svoj grad Betuliju. Dala je svojem narodu nadu i otišla u neprijateljski tabor. Ondje je zavela Holoferna i odrubila mu glavu pri čemu su Izraelci odnijeli pobjedu.

U hrvatskoj je književnosti najpoznatija *Judita* Marka Marulića iz 16. stoljeća. Marulić je *Juditu* napisao u obliku epa u stihovima. Tema je preuzeta iz Biblije, a uz samo priču se spominje tadašnje stanje u Splitu. Korišten je jezik koji je bliži stanovnicima toga doba, a sumnja se da je izdavanje knjige bilo zabranjeno s obzirom da je tiskana dvadeset godina nakon što je napisana. Iako je ovo najpoznatija hrvatska *Judita*, kasnije su nastale razne verzije. Ističu se drame Ignjata Đurđevića i Antuna Gleđevića te krčka, slavonska i zadarska verzija drame. U novije su doba poznate verzije Mire Gavrana i Borisa Senkera koji su kroz djela proželi ljubav, požudu i druge elemente kako bi privukli čitatelja prikazivanjem druge perspektive. Slavonska je verzija *Judite* nastala u 18. stoljeću u tadašnjem Brodu. Školska je to drama sačuvana u dvama prijepisima te su neki dijelovi dodani ili izmijenjeni. U drami se isprepliće latinska i crkvena tradicija te usmena tradicija.

Iako je tema *Judite* česta u književnosti, humor se u takvim djelima rijetko koristi te nije u potpunosti istražen. U radu će se istražiti postoje li humoristični i komični elementi u Marulićevoj *Juditi* i u kojoj mjeri. Također se istražuje slavonska verzija *Judite* te se ističu elementi koji tu dramu mogu činiti lakrdijom. Opisat će se likovi Hanswursta i Colombine koji su u ovu dramu uvedeni upravo zbog efekta komedije i približavanja publici te stilska sredstva i topografski nazivi.

2. TEMA JUDITE U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Tema Judite dolazi iz knjige Staroga zavjeta. Judita je sveta udovica koja je uz Božju pomoć i malo lukavstva ubila Nabukodonosorova vojskovođu Holoferna i na taj način spasila svoj narod i grad Betuliju. Ova tema sadrži poruku da se treba uzdati u Boga te da će se na taj način svako zlo pobijediti.

Dubrovačka književnost ranoga novoga vijeka broji tek nekoliko drama biblijske teme. Najpoznatije su drame Ignjata Đurđevića i Antuna Gleđevića. Gleđevićeva drama *Oslobođenje Betulije* uspjela je kontaminacija glazbenodramske dramaturgije i biblijske teme. Posebna je i zbog toga što je sluškinja Abra dobila ulogu koja je bila zapaženija nego u drugim djelima. S druge strane, Đurđevićeva dramatisacija imala je dvorsko-vitešku tematiku i prema narativnim osobitostima mogla se prepoznati tragikomedija. (Vigato i Srebrović 2015: 150)

U 17. i 18. stoljeću javlja se više verzija Judite na hrvatskome tlu. Najpoznatije su verzije iz Slavonije, Zadra i s otoka Krka. Zadarska je dramatisacija nosila naslov *Komedia od Judite*, a glavna joj je namjena bila bogoljubna, i možda obredna. Od verzije s otoka Krka sačuvan je samo dio početka i kraja, a slavonska je verzija nastala u Slavonskom Brodu i bila je namijenjena publici.

U novije doba, tj. u 20. i 21. stoljeću, hrvatski književnici se i dalje bave temom Judite. Najpoznatije je novo djelo Mire Gavrana Judita iz 2001. godine. Roman je to gdje je radnja dirljiva ljubavna priča čija je glavna junakinja puna emocija i želje za ljubavlju, a uokvirena je Juditinom ispovijedi. Prikazanje kreposna života, junačkih djela i blage smrti te uznesenja u povijest *Pobjednice Judit* djelo je Borisa Senkera kojim želi modernizirati starozavjetnu temu i na taj način privući publiku. Unosi razne inovacije i tabu-teme, a to je npr. Holofernova biseksualnost.

2. 1. *Judita* Marka Marulića

Najpoznatije hrvatsko djelo na temu Judite je svakako Judita Marka Marulića. Marulić je Otac Hrvatske Književnosti, a upravo je *Judita* njegovo najpoznatije djelo. Manje je poznat puni naslov koji je *Libar Marka Marula Splitsanina u kom se uzdarži historije svete udovice JUDIT u versih harvacki složena kako ona ubi vojvodu Oloferna po sridu vojske njegove i oslobodi puk israelski od velike pogibili*. Uzorni je to i klasični ep starije hrvatske književnosti, ali i prvi umjetnički ep hrvatske književnosti nastao 1501. godine. Cvijeta Pavlović govori o nastanku i značaju ovoga spjeva te navodi „Posljedice transpozicije biblijske legende u epsku pjesničku tvorevinu renesansne formacije vidljive su u kompozicijsko-strukturnom aspektu Judite kao

biblijsko-verigilijanskog epa.“ (Pavlović, 2007: 314) Vrsta je epa tako određena s obzirom da je preuzeta starozavjetna priča iz Biblije, a pripovijedan je renesansnim postupkom. Solar još navodi kako se u renesansnoj epskoj poeziji redovno isprepliće kršćanska tradicija i simbolika sa određenim naglašavanjem individualnih likova, uočavanjem tadašnje suvremene problematike te usvajanjem i razradom posebnih tradicija pojedinih naroda te da je to vidljivo upravo u ovom epu. (Solar 2012: 136) *Judita* se sastoji od šest pjevanja (libara) raspoređenih u 2126 stihova koji su napisani u obliku dvostruko rimovanih dvanaesteraca.

Ep započinje posvetom kumu Marka Marulića don Dujmu Balistriliću. Posveta je zanimljiva jer se može čitati kao zaseban tekst, ali i kao tekst kojem je uloga razumijevanje i interpretacija epa. Posveta je važna jer sadrži nužne elemente za uspostavljanje komunikacije s primateljem (Plejić, 1998: 141). Bitno je i navođenje vremena i mjesta u kojemu je *Judita* pisana: „Od rojen'ja Isukrstova u puti godišće parvo nako(n) tisuća i pet sat, na dvadeset i dva dni miseca aprila. U Splitu gradu.“ (Marulić 2001: 12)

Pitanje je zašto je *Judita* tiskana tek 1521. godine. Prosperov Novak navodi da bi razlog mogao biti stroga zabrana splitskog nadbiskupa Bernarda Zane iz 1511. godine kojim je svim svećenicima zabranio tumačiti Bibliju na hrvatskom jeziku (Prosperov Novak 1997: 187). S druge strane, moguć je razlog cenzura. Tomasović kao moguće razloge za cenzuru između ostalog navodi tjelesno uređivanje Judite, opis njezine ljepote i vanjštine (Tomasović, 1994: 13).

Stipe Botica govori o četirima uporištima koja su bitna za Marulićevo shvaćanje hrvatske tradicijske kulturu. Hrvatska je tradicijska kultura oslonjena na Bibliju i biblijski svjetonazor, oslonjena je na realne životne činjenice koje se mogu poetski izgrađivati, oslanja se na izniman sustav usmene književnosti te je ostvarena u posebnom kompozicijskom i stilskom ustroju djela prilagođenom potencijalnim recipijentima (Botica 2000: 267). Ovi su elementi vidljivi u korištenju dvostruko rimovanog dvanaesterca, ali riječima prilagođenim tadašnjoj publici. Također, Marulić je alegorijom biblijske teme opisao stanje u Splitu njegova vremena. „Držeći se biblijske priče, Marulić svoju zamisao ostvaruje kroz legendu o hrabroj udovici koja je spasila svoj grad od osvajačke Nabukadnezarove vojske, hrabreći tako narod i podgrijavajući mu nadu u spas u gotovo beznadnoj situaciji, tada kada su Turci već haračili po splitskom polju i, kako reče nadbiskup Zane, uništavajući sve 'ognjem i mačem' odvodili 'u tužno ropstvo' ne samo muškarce nego i žene.“ (Franičević i sur. 1974: 33)

2. 2. Slavonska Judita

Tijekom 18. stoljeća počela se razvijati školska drama u Slavoniji. Tako je već godine 1713. zabilježena predstava učenika požeške gimnazije, ali još uvijek na latinskom jeziku. Krajem 18. stoljeća počeo se koristiti hrvatski jezik u predstavama i izvedbama. Poznato je da je u to vrijeme u Slavoniji bilo izvedeno više predstava od strane gimnazija, no samo je *Slavonska Judita* sačuvana u prijepisu. Pod nazivom *Judit, victrix Holofernis* našlo se navedeno djelo u prijepisu Andrije Antuna Brlića u Brodu gdje se čuva u arhivu obitelji Brlića. U tome prijepisu nije zabilježen datum, ali zna se da je Andrija Antun Brlić pohađao školu brodskih franjevacu u razdoblju od 1767. godine do 1774. godine te je tako zaključeno da je djelo nastalo 1770. godine. (Matić 1956: 87-89) Godine 1955. Tomo Matić napravio je prijepis Brlićeve verzije te je zaključio da je možda u Brlićevu prijepisu sudjelovalo više osoba ili pak da je netko ispravljao njegovu verziju.

2. 2. 3. Mjesto nastanka i autorstvo

Oko mjesta nastanka drame nema previše dvojbi. U dramu se navodi da je to Brod, današnji Slavonski Brod. Tekst je protkan brodskim izrazima i topografskim imenima što daje posebnu atmosferu djelu. Puno je izraza koji su karakteristični upravo za Brod pa se ne da naslutiti da bi predstava bila napisana ili izvedena negdje drugdje. No, zbog života prepisivača Brlića koji je u vrijeme prijepisa boravio u Osijeku, neki navode mogućnost Osijeka kao mjesta nastanka. Ta tvrdnja nije potvrđena pa mjesto nastanka ostaje Brod.

Pitanje autorstva ove školske drame i danas je nepoznato. Logičan je zaključak da su dramu napisali učenici, no djelo je previše kompleksno da bi to bila istina pa se poseže i za tezom da su dramu napisali profesori. Najveće komplikacije stvara ime Thomas Tuzlić. Naime, u Brlićevu prijepisu Tuzlić se spominje u naslovu te se daje naslutiti da je on autor drame. Tuzlić je svakako bio jedan od glumaca, ali autorstvo nikada nije dokazano. Iako je takva situacija, neki ga i dalje smatraju kao autora drame, kao npr. Dubravka Crnojević-Carić u svojem članku *Stilski kompleksi u Tuzlićevoj Juditi (ili: marinistički osjećaj svijeta)*. (Brešić 2004: 119-128)

Tomo Matić prepisao je *Slavonsku Juditu* na 29 stranica i podijelio ju u tri čina. Prema žanru, to je školska drama sa svojim biblijskim temama. Školska je drama po tome što su je izvodili učenici franjevačke gimnazije, no školska bi drama trebala prikazati naučena znanja prethodne školske godine pa se i tome može raspravljati. Biblijsku temu predstavlja Judita čiji je lik preuzet iz starozavjetne priče. Nadalje, javljaju se elementi pučke lakrdije njemačke, talijanske i uopće europske provenijencije. Autor je uveo likove Hanswursta i Colombine koji su dotada u hrvatskoj književnosti nepoznati. Oni su par pijanaca koji izvodi komične elemente i time zabavlja publiku. Imali su, najvjerojatnije, osobine nekih brodskih ličnosti, ali ih nisu smjeli imenovati niti prozivati

pa su zadržali europska imena: Hanswurst i Colombina. Na taj način u djelu su spojena dva igrokaza koji spajaju suprotnosti: fikcijsko-zbiljsko, staro-novo, biblijsko-profano, komično-tragično. Iako se miješanje žanrova i pristupa može učiniti nesmotrenim ili slobodnim pisanjem, time se pak postiže inovativnost, što zaključuje i Pavličić koji je detaljno obradio temu *Slavonske Judite*. On navodi da je paradoks upravo to što je postignuta modernost i inovativnost djela. (Pavličić 2003:140)

2. 2. 4. Tradicijske linije i izuzetnost drame

Vidljive su tradicijske linije koje se isprepleću kroz dramu. One su važne jer daju bolji uvid u stanje književnosti i društva u vrijeme kada je drama napisana. Najvidljivije su tri tradicije koje utječu na publiku, strukturiranje samog teksta te na opis likova. Detaljnije ih je istražio Pavao Pavličić. (Pavličić 2003: 125-131)

Prva je tradicija usmene književnosti. Koriste se narodni izrazi karakteristični za brodsko područje, ali i turcizmi koji su također prisutni. To dokazuju i Holoferneve riječi upućene Golofantu: „...sve ću ujedno krv smišati, grad pako s crnom zemljom sastaviti.“ (Matić 1956: 92) Na sličan način uvodi se narodna poezija, Golofant poziva vojsku riječima koje bi lako mogle činiti neku narodnu pjesmu, punu rime. „Sestrica bracu košuljicu sašila, koju prije svojim suzama pokvasila, zašto znade, da ću se poslije krvjom prati. Za kojime majka ne stane plakati...“ (Matić 1956: 93)

Slijedi tradicija crkvenoga govorništva na hrvatskom jeziku. Pojavljuju se žanrovi molitve i propovijedi. Oni se razlikuju od ostatka teksta duljim i složenijim rečenicama te po uporabi apstraktnih pojmova. Judita je upotrebljavala te žanrove za poticanje naroda za pomoć (propovijed) i za Božju pomoć (molitva).

„JUDITA: A tko ste vi, da smite kušati Gospodina? Ove vaše riči i naredbe nisu da Gos(podina) ganu na milosrđe, nego da ga na većju srgbu navedu. Zar milosrđe Božje u rukama vašima stoji ili u volji vašoj, da vi isti dan odredili jeste, u koji biste se pridali? Nije Bog kako čovik svita ovoga: drugo ljudi naređuju, Bog drugo određuje.“ (Matić 1956: 99)

Posljednja, ali ne manje bitna, latinska je tradicija. Latinska srednjovjekovna tradicija i ovdje ima utjecaja. Javlja se latinski jezik u svoj kazališnoj opremi – popis likova, didaskalije i sve što se na pozornici događa napisano je latinskim jezikom. Prisutna je i latinska metrika stihova koji su sedmerci i osmerci.

„Koji hoće to spoznati
i istinu viditi,
nek među nas on pristupi,
ja ću mu ju kazati,
kakva muka pušku čistit
i sabljicu oštiriti,

i ta sva zaradi pravde,
valja i krv proliti.“ (Matić 1956: 95)

Pavličić je detaljno opisao izuzetnost *Slavonske Judite*. Izuzeo je tri elementa po kojemu je drama izuzetna, tj. posebna, a ta su tri elementa pojavljuju kroz cijelu dramu. Prva je izuzetnost te drame teatrološka. Drama je izuzetna upravo po tome što su dostupni dokumenti o okolnostima te izvedbe. Iz toga vremena nema previše zapisa o kazalištu u Slavoniji, a za ovu dramu se točno zna da je izvedena u Brodu oko 1770. godine. Također se zna da su u predstavi glumili muškarci koji su imali i ženske uloge. Oko autorstva se vodi dvojba, ali zna se da je tekst namijenjen lokalnom krugu gledatelja. Književnopovijesna izuzetnost djela je u tome što je *Slavonska Judita* jedina drama o Juditi poznata u hrvatskoj književnosti iako su starozavjetne teme bile česte u dramama osamnaestoga stoljeća. Zanimljivo je da je glavni lik žena, ali ju je glumio muškarac. Žene tada nisu imala previše prava pa se postavlja pitanje zašto je upravo tema Judite bila tema drame u Slavoniji. Teorijska je izuzetnost djela najzanimljivija. Ona se odnosi na žanrovsku pripadnost koja se ne može točno odrediti. Sastoji se od dva igrokaza nespojivih tema. Zanimljivo je kako su ti elementi spojeni bez ikakvog prekida. Judita, s jedne strane, brine o svojem narodu i sudbini grada, a s druge strane je bračni par pijanica koji izvode smiješne scene. (Pavličić 2003: 122-125)

3. HUMOR I NJEGOVE POJAVE U MARULIĆEVOJ JUDITI

Solar za humor navodi da je to opći naziv izražavanja i prikazivanja smiješnoga u svim vidovima i načinima, kao i razumijevanja u svim životnim situacijama. Govori da se termin u književnosti počeo koristiti u značenju ugodna i vesela raspoloženja. Shvaćen je kao blaži oblik u kojem pisac zadovoljava uočavanjem svih vidova smiješnoga s razumijevanjem i blagonaklonošću prema tim pojavama, ali bez posebne osude i negativnog stava. (Solar 2012: 362)

U hrvatskim radovima koji se bave temom smiješnoga i smijeha rabe se termini *smiješno* i *komično*. Hrvatski jezični portal za značenje pridjeva *komičan* navodi: koji je pun komike, koji izaziva smijeh; smiješan, šaljiv, veseo, zabavan. „Književna kritika uglavnom govori o *humornome* (engl. *humorous*) kao sinonimu *komičnoga*, *smiješnoga* u svrhu određivanja književnih žanrova kao što su komedija, humoristički roman, humorističke pripovijetke, itd.“ (Zergollern-Miletić 2021: 15) Senker donosi razliku *smiješnog* i *komičnog*. Smatra da se smiješno javlja u opreci prema socijalno uvjetovanim normama, a da je komično u svojem događajnom karakteru otkrivanje misaone, smislene proturječnosti između dva različita nivoa. (Senker 2017: 111) Prema Hadžiću, prethodno životno iskustvo i poznavanje materije (tj. teme i motiva koji su povod smijeha) te kvocijent inteligencije utječe na to hoće li čovjek brzo i spontano shvatiti komičnost nekog prizora. Za fenomen komičnoga navodi kako ima dva zadatka. Prvi je očistiti našu dušu, a drugi štititi od životnih nevolja i društvene sile. (Hadžić 1998, 8)

Humor ovisi o publici kojoj je namijenjen te će se to vidjeti u vrlo oskudnom korištenju humorističnih elemenata u epu u usporedbi s dramskim tekstom namijenjenom široj publici. Marulićeva verzija Judite ima odlike renesanse te su opisi uglavnom opširni i detaljni. Kada Marulić opisuje Juditu, koristi mnoštvo detalja i ukrasnih pridjeva kako bi dočarao njezinu ljepotu. S druge strane, opisi Holoferna često sadrže usporedbe s različitim životinjama te to izaziva smijeh.

„Judita se u djelu pojavljuje tek u trećem pjevanju, a glavnu ulogu preuzima u četvrtom ('Libro četvarto'). Zato *Judita* nije tek 'prestilizirana biblijska pripovijest', nego originalna estetska tvorevina u kojoj je biblijska materija obogaćena različitim tradicijama i literarnim 'naslagama'.“ (Nemec 2020: 168)

Kako bi se uveo kontrast u odnosu na Juditu koja je plaha, pobožna i hrabra, Holoferno je opisan kao veliki vojskovođa kojeg se svi boje. Za Juditu su vezani dijelovi biblijske tematike, a Holoferno je poznat po svojoj lakomosti. To dokazuje i opis Holoferna kada je ugledao Juditu. „Stase kako gora, sobom ne krećući,/ oči ne zatvora, k njoj jih upirući.“ (*Judita*, IV, 1214-1215) Humor se javlja i pri opisu Holoferna koji je pijan. „Oloferne stati na noge prejedva/ mogaše...“

(*Judita*, V, 1501-1502) On zatim legne „kako vol“ i zaspi „većma gori nego morski medvid“ (*Judita*, V, 1534). Sve su ove usporedbe bile predvidive s obzirom da je poznato kakav je Holoferno. Prema raznim teorijama, nešto je smješnije što je nepredvidljivije. No, Martin u jednom od svojih istraživanja zaključuje da su predvidljiviji završetci viceva ili šala bili smješniji (Martin 2007: 71). Iako se ta tvrdnja ne slaže s prethodnim istraživanja, ona ima smisla upravo zato što čitatelj već prije usporedbe s nekom od životinja, čitatelj može sam zaključiti koja će se šala upotrijebiti te će mu već unaprijed biti smiješna. Dakle, ovdje se radi o komičnom komici očekivanja gdje se nepoznato uspoređuje s poznatim. Apstraktne ideje se konstatiraju s konkretnim primjerima, i to kroz prelazak od ozbiljnosti do opuštenosti. To znači da se uzvišeno spušta na svjetovnu razinu, pri čemu se trošenje različitih oblika energije, kao što je apstraktna ideja i konkretni primjer, usklađuje s naglaskom na manje zahtjevne oblike poput konkretnosti (Marković 2019: 97).

Critchley u svojoj knjizi *O humoru* govori kako je „ono što nas nasmijava preokretanje životinjsko-ljudskog spoja (...). Ako biti čovjek znači biti smiješan, onda biti smiješan često znači postati životinjom.“ (Critchley 2007: 42) Naime, životinje s kojima se ljudi uspoređuju u izjavama koje se smatraju smiješnim uvijek se povezuju s nekim od negativnih osobina kao što su neobično glasanje, beskorisnost, beznadnost i sl. U djelu najviše humora donose usporedbe sa svinjom. Kada Judita brine za Holoferna to se opisuje kao priprema svinje za klanje. „Takoj ti svidova svinju da utije/ pomnja težakova, češuć oko šije.“ (*Judita*, IV, 1302-1303)

Pšihistal navodi „Motivom svinje koja rokće, rita se uz kamenu ogradu (*moćiru*) i srče, ždere iz korita nesvjesna što će joj se dogoditi groteskno-humorno poigravanje s Holofernom provedeno kroz cijeli spjev dostiglo je najvišu gradacijsku točku.“ (Pšihistal 2022: 185) Odnosi se to na dio kada mu Judita odrubi glavu. Smiješni opisi vezani za smrt mogu se smatrati crnim humorom za koji autorica Zergollern-Miletić navodi da se naziva *Galgenhumor* ili humor s vješala, a koji se smije najcrnijim situacijama. (Zergollern-Miletić 2021: 89)

„Rumena ter bila lica sva učini.
Pojde kako vila: tim njega prihini.
Tim sartce u pini stavi mu pak glavu
odkla kako svinji ali kako bravu.“ (*Judita*, VI, 1998-2001)

Pšihistal je u Marulićevoj *Juditi* izdvojila i *prilike*, a od njih samo jednu jednostavnu usporedbu.

„Stahu, kako ditca kad skulan di: „Quitto!“
Ter pojamši biča zakrikne sardito.“ (*Judita*, II, 231-232)

Usporedba je to koja dolazi iz školskog života te se odnosi na strogo učitelja koji sa šibom (bičem) u ruci ljutito izgovara tuđicu koja znači *Tiho!*, a namjera je uniziti čak i izložiti ih pogrdi uz oslobađajući učinak smijeha (usp. Pšihistal 2022: 173).

Rod A. Martin u svojoj knjizi s psihološkog stajališta govori o humoru te navodi oblike humora koji se javljaju u svakodnevnoj komunikaciji. Prva su kategorija šale u obliku smiješnih anegdota koje ljudi pamte i prepričavaju. Druga je kategorija humor koji nastaje s namjerom, pojedinac ga stvara s nekom svrhom. Treća je kategorija humor koji nije nastao s određenom namjerom, već sasvim slučajno. (Martin 2007: 10) U Marulićevim opisima Holoferna, humor se može svrstati u dvije kategorije. Humor pripada u kategoriju slučajnog humora jer Marulić nije humoristične dijelove upotrijebio s prvotnom namjerom da nasmije čitatelja. Tako da je ovaj humor i u drugoj kategoriji, nastao je s namjerom koja je pobliže opisivanje osobina i približavanje tih osoba široj publici.

4. LAKRDIJA I HUMOR U SLAVONSKOJ JUDITI

Drama koja se izvodila u Slavoniji u 19. stoljeću svakako je vrsta komedije, a moga bi se odrediti kao farsa. Farsa je komedija u kojoj se na temu ljudskih slabosti i nastranosti razvija zaplet temeljen na nesporazumu, a izvedba obiluje grubim humorom i elementima groteske. (Solar 2012: 342) To je vidljivo samim odabirom likova za dramu.

4. 1. Hansburst i Colombina

Likovi *Slavonske Judite* na prvi su pogled isti kao u biblijskoj ili Marulićevoj verziji. No, u drami se spominju Hansburst i Colombina koji se pojavljuju kao zabavljači između činova, ali se naposljetku upliću u radnju na način da Hansburst pregovara s Holofernom i želi da mu Holoferno bude sluga. Znanstvenik, sveučilišni profesor i književnik Stanislav Marijanović izdvojio je scene *Slavonske Judite* koje su izvodili lakrdijaši i na taj način zabavljali publiku.

„Brodski Hanswurst i žena mu Kolumbina, kao što je poznato čitaocima Matićeva izdanja, jesu persone razularena jezika, halapljivci i ispičuture lakrdijaškog ponašanja tipa Jacka Puddinga ili Posseta, (...) u njemačkoj preinaci Hanswursta, Susakima u Rusa itd. i njihovih raznozvanih Kolumbina, a zadaća im je da u komadu na svoj način zabave građanstvo, uglavnom u stankama između činova.“ (Marijanović 1978: 390)

Komična maska Hanswursta preuzeta je iz *hansvurstijada* koje označuju početak bečkog pučkog teatra u 18. stoljeću gdje je bila u središtu radnje, a s procvatom teatra maska više nije imala preveliku ulogu (Bobinac 1991: 17). Colombina, s druge strane, preuzeta je iz komedije dell'arte. Vrsta je to talijanske renesansne kazališne igre komičnog karaktera koja nije imala utvrđeni tekst, ali imala je karakteristične tipove likova. Jedan je od njih i sluškinja Colobina. (Solar 2012: 303)

Hansburst i Colombina prvi se put spominju na kraju posljednje scene prvoga čina. Iako su inače didaskalije pisane latinskim jezikom, opis Hansburstova ponašanja napisan je hrvatskim jezikom. „Dakle ovdje izajde Hansburst na po teatruma s puškom i sablom, pak ga kano najde jedan oficir, imenom Vagao, pak uči eksercirat.“ (Matić 1956: 95) To je jedan od znakova da je ta scena prilagođena manje učenoj publici.

Dio koji nije u Matićevu prijepisu, a Marijanović tvrdi da se nalazi u Brlićevu prijepisu, izvodio se uz zadnju scenu trećega čina. Ta scena započinje Hansburstovim monologom u kojem se na šaljiv način doznaje da je supruga otišla bez da je napravila ručak. Nastavlja se dijalog s Colombinom, a nakon toga opet monolog u kojem se Hansburst žali na suprugino ponašanje. Govori kako ga supruga tuče i psuje te da joj mora pomagati u kućanskim poslovima. Usporedba

da se Colombina crveni kao „šepšansansko vino“ odstupa od korištenja domaćih izraza jer bi inače to bilo „brocko vino“. Sepsö je bilo mađarsko selo pod Baranjskim brdom pa se ne može zaključiti zašto se baš taj izraz koristio. Nakon kraće rasprave ovog bračnog para, Hansburst tuče Colombinu što se protivi svemu što je naveo prije. (Marijanović 1978: 390-394)

Nakon prvog čina pojavljuje se Hansburst i na smijeh navodi ponašanjem, a zatim i govorom. Hansburst hoda s puškom i sabljom te pada na pod, a to nasmije čitatelja, tj. publiku. Marković navodi da je smiješna svaka mehanička krutost, ukočenost i automatizam gdje se očekuje živahnost, gipkost i spretnost (Marković 2019: 47).

Pjesma koju je Matić sam dodao nakon pojave Hansbursta sama po sebi nema humorističnih elemenata, ali nedostatak rime i način izvođenja kod čitatelja mogu izazvati smijeh. Jedna je od strofa

„Po kvartiru on se šeće,
za nikoga ne mari,
z gazdaricom se našali,
jer se njega svak boji;
svakom dobrom tom junaku
glava mu nakitita,
sablja britka lipo zvoni
na boku pripasata.“ (Matić 1956: 95)

U Matićevu se prijepisu pojavljuje humoristični dio pred kraj predstave. Ovdje to počinje Colombininim monologom koja govori o suprugu. „Kad vidim, da je lut ko pas, donesem mu bukaricu rakije, i pak s mirom posidi.“ (Matić 1956:110) Govori kako joj suprug mora pomagati s kućanskim poslovima jer će ga inače tući. Uspoređuje njegovu lijenost s magarcem. Rakija se ovdje može shvatiti kao sredstvo za opijanje koje će udobrovoljiti Hansbursta, ali se može i povezati s vjervanjem u Slavoniji kako je rakija prirodni lijek za većinu tegoba.

Nakon toga slijedi dijalog koji sliči onome iz Marijanovićeve prijepisa. U Marijanovićeve prijepisu većinom govori Hansburst, a Colombina kratko odgovara dok u Matićevu prijepisu oboje raspravljaju. Oboje koriste psovke i izraze koji privlače pažnju i smijeh publike. Vrijeđaju se i nazivaju pijanicama, vješticom i sl. Iako supružnici oboje konzumiraju alkohol u većim količinama i ponašaju se nepromišljeno, ipak se osjećaju uvrijeđeno kada čuju tu uvrjedu. S druge strane, kada Hansburst nazove Colombinu vješticom, to nema veze s pravim značenjem vještice kao osobe koja je u povijesti lažno optuživana i bila je žrtva progona. Vještica u ovom dijalogu označava osobu koja je lukava ili podmukla te se s njom povezuju osobine poput zlobe i spletkarenja.

Nakon što Judita ubije Holoferna i Asirci se uzbune, ponovno se pojavljuje Hansburst za kojeg ovaj put postoji samo didaskalija što govori da je Hansburst morao improvizirati. Da se

zaključiti da je ta scena bila smiješna jer je u pitanju svađa s Colombinom. Govore prostote, vrijeđaju se i viču, a Colombina je i pijana. Riyono navodi da je načelo uljudnosti jedno od pravila komunikacije kojeg se govornici drže, a nepoštivanje tog pravila uzrok je nastanka humora (Riyono 1979: 7).

Na kraju djela Turčin i Židov pokušavaju Hansbursta preobratiti na židovstvo nudeći svoju ženu i kći. Hansburst je kao svoju imovinu naveo „razdrtu košulju, jedne zakrpane čakšire, ne bi u njima 9 mačaka jednog miša ufatile. Imadem jednu star zobolovku, jedne stare opanke, novac dosta po dućani, pune podrume vina o biracuzi.“ (Matić 1956: 117) Marković govori da su jedna od skupina koje su predmet sprdnje neobrazovani, s manjkom vještina, najčešće seosko stanovništvo (Marković 2019: 190). Tako je Hansburst izlaganjem svoje imovine postao predmet sprdnje publike. Predmet sprdnje mogu biti i moćnici koji svoj status najčešće naslijede. Tako se publika smije i Oziji koji će dati svoju trgovinu i kći Hansburstu koji ne zna ništa o trgovini, ali će i on svoj status naslijediti.

4. 2. Korištenje topografskih naziva

Ono što je preuzeto iz komedije dell'arte je i predstavljanje karakteristika određenih staleža i pokrajina. Ovdje se koriste topografski izrazi koji određuju točno odakle osoba dolazi te kakva je s obzirom na svoje mjesto življenja. U jednom trenu odvija se dijalog Holoferna i Hansbursta koji potvrđuje korištenje topografskih izraza svojstvenih za brodsko područje. „Hansburst: Men' se čini da sam tebe vidio kod Tadijanovića u Rastušju.“ (Matić 1956: 114)

Jedna od rečenica koje obiluju neuljudnošću jest „Idi, Boga ti, i večeru kuhaj, da ta dica ne plaču kano mladi psi po Rasolu, jer ako ne ćeš ići, sad ću ti leđa propucati i tri kajiša sadrti.“ (Matić 1956: 111) Ovdje Hansburst svoju suprugu kori i govori joj da treba kuhati. Na smijeh navodi korištenje imperativa, usporedba djece sa životinjama i prijetnje. Također, u usporedbi je korišten topografski izraz *Rasol*. Ulica je to u starome Brodu, a publici je smiješno jer su upoznati sa situacijom u toj ulici. Današnjem čitatelju ta usporedba nije najjasnija, ali tada su čitatelji i publika znali kako u ulici Rasol postoje štenci koji cvile i glasni su.

Hansburst kasnije proba jelo koje je Colombina skuhalo i govori da se crveni „kano brocko vino“ (Matić 1956: 112). Usporedba je to s crnim vinima kojima se brodski kraj ponosi i danas.

4. 3. Korištenje stilskih sredstava

Pranjковиć za frazeme navodi da su stilski obilježeni te zbog toga privlače pozornost (Pranjковиć 2003: 18). Tako se i u ovom djelu pronalaze neki frazemi koji su poznati publici.

Holoferno na početku daje zapovijed da se skupi vojska te frazemom da će „grad pako s crnom zemljom sastaviti“ (Matić 1956: 92) postiže smijeh. Prema Školskom rječniku hrvatskog jezika „sravniti što sa zemljom“ znači uništiti nešto do temelja. Dodavanjem epiteta „crna zemlja“ znači nešto mračno, zlo ili loše. Također, kada se vojska okupila, Golo i Holo držali su motivacijske govore gdje Golo kaže „Glavu gori, prsa nadvor, trbu unutra!“ (Matić 1956: 53) što je dio frazema „glavu gore, prsa van“ koji znači držati se hrabro i ponosno.

Nakon što je Judita došla u tabor, Holoferno opisuje svojem slugi zaljubljenost riječima „srce moje jeste se užeglo i ljubav tolika jest me nadmogla“ (Matić 1956: 103) gdje se hiperbolom postiže smijeh. Protivno je to tvrdnji koju donosi Prop, a koja govori da je preuveličavanje smiješno samo onda kada razotkriva nedostatke (Prop 1984: 78). U rečenici „Žena privuče srce čovika, kano magnes kamen gvozdje“ smijeh se postiže uporabom usporedbe pojmova koji su naizgled različiti, što je ujedno i vrsta antiteze.

Nadalje, sluškinja Habrama razgovara s Juditom i raduje se postati „marketanka ofincirka“ što je samo jedan od kolokvijalnih izraza kojim se autor koristio kako bi tekst bio približen široj publici. Habrama iskazuje svoje zadovoljstvo izlaskom među hrabre vojskovođe, osobito zato što je dobila pažnju Holofernog sluga. Zaključuje da više neće čistiti, nego će se ponašati kao gospođe koje imaju svoje sluškinje. „Mene hovinciri ljube u ruke, a nju samo u skute.“ (Matić 1956: 104) rečenica je kojom Habrama sebe opisuje kao ženu koju drugi cijene, a ne gledaju samo vanjštinu. Humor se postiže korištenjem usporedbe ponašanja prema ženama.

Kada se pročuje priča o ubijanju Holoferna i kada Judita zahvali Bogu za taj čin, Golopphantus pjeva pjesmu o ženama koja obiluje stilskim sredstvima, a smijeh se izaziva isticanjem negativnih osobina žene. Pjesma se sastoji od šest strofa, svaka ima osam stihova i na neki način ženu opisuje kao lošu. Žene su okarakterizirane kao ljubavnice, lažljivice te se navodi da vole tračati. Tračanje se shvaća uvrjedljivim, a rijetko je poznata pretpostavka je da jezik isprva služio za čavrljanje i tračanje ostalih (Marković 2019: 22).

Četvrta strofa ove pjesme glasi

„Kad se s kojom našališ,
dobro sebe pazi,
kada od nje otiđeš,
da te ne oglasi.
Od pauna olija
od gavrana crnjega
tebe želi načinit,
od jastreba gorjeg.“ (Matić 1956: 110)

U ovom primjeru asonanca i aliteracija ubrzavaju ritam. Marković navodi da je za postizanje neke kvalitete potreban određen utrošak ili količina energije. Ako je taj utrošak prevelik ili premalen, javlja se komika (Marković 2019: 96). Tako se preuveličavanjem i pretjeranom uporabom uvrjeda žene i različitih usporedbi sa životinjama postiže komika.

5. ZAKLJUČAK

Hrvatska književnost obiluje djelima biblijske tematike. Judita je svakako jedna od najčešćih tema korištenih za pisanje. *Judita* Marka Marulića dovela je hrvatsku književnost do prepoznavanja na europskoj razini, a obrada Mire Gavrana privukla je i mlađe čitatelje na čitanje. Iako se ne spominje često, *Slavonska Judita* bitna je za hrvatsku, a još više za slavonsku književnost. Ona je nastala kada u Slavoniji nisu postojala kazališta. U drami je sačuvan dijalekt 18. stoljeća i zanimljiv način miješanja žanrova. Tu su i prepoznatljivi izrazi koji se i danas koriste u Slavoniji. Bitne su i pjesme koje su uvrštene u djelo te je zanimljiva činjenica da se uopće izvodila drama u kojoj je glavni lik žena. Iznenađujuće je da je u Marulićevom epu moguće pronaći elemente humora. Iako su rijetki, bitni su za cjelokupno djelo. Opreka Judita-Holoferno postignuta je usporedbama Holoferna sa životinjama, a opisom Judite kao plahe i pobožne žene. Jesu li te usporedbe nastale slučajno ili zbog želje za humorom nije poznato, ali je zanimljivo jer se ističe u mnoštvu opisa i tragičnih događaja. Humor u *Slavonskoj Juditi* više se koristi, no to je zbog izvođenja pred širom publikom. Uvođenjem likova Hansbursta i Colombina iz europskih komedija ova je drama dobila poseban doživljaj, a korištenjem topografskih izraza i stilskih sredstava radnja je smještena upravo ondje gdje je i izvođena.

6. LITERATURA

- Bobinac, Marijan. 1991. *Otrovani zavičaj : njemački pučki komad u dvadesetom stoljeću*, Zagreb: Cekade.
- Botica, Stipe. 2000. „Marulićeva *Judita* i hrvatska tradicijska kultura“. *Colloquia Maruliana*... 9, 265-276., <https://hrcak.srce.hr/8629>, kolovoz 2023.
- Brešić, Vinko. 2004. „Slavonska *Judita* – pitanje autorstva“. *Slavonska književnost i novi regionalizam*. Osijek : Matica hrvatska, Ogranak: Grafika, 119-128.
- Critchley, Simon. 2007. *O humoru* [prev. Damir Biličić], Zagreb : Algoritam
- Crnojević-Carić, Dubravka. 1996. „Stilski kompleksi u Tuzlićevoj *Juditi* (ili: Maniristički osjećaj svijeta).“ *Književni Osijek: književnost u Osijeku i o Osijeku od početka do danas: studije i eseji*. Marijanović, Stanislav, ur. Osijek: Grafika Osijek, 171-174.
- Franičević, Marin, Švelec, Franjo, Bogišić, Rafo. 1974. *Povijest hrvatske književnosti : Od renesanse do prosvjetiteljstva*, knj. 3. Zagreb: Liber
- Hadžić, Fadil. 1998. *Anatomija smijeha : studije o fenomenu komičnoga*, Zagreb : V. B. Z.
- Marijanović, Stanislav. 1978. „O proučavanju drame i kazališnog života u Slavoniji 18. stoljeća“. *Dani Hvarškoga kazališta* 5/1, 374-399.
- Marković, Ivan. 2019. *Uvod u verbalni humor*. Zagreb: Disput
- Martin, Rod A. 2007. *The Psychology of Humor: An Integrative Approach*, London: Elsevier
- Marulić, Marko. 2001. *Judita: Prepjevao i komentirao Nikica Kolumbić*, Zagreb: Golden marketing.
- Marulić, Marko. 2021. *Judita: izdanje u spomen petstote obljetnice prvotiska*. Zagreb: Matica hrvatska; Split: Književni krug
- Matić, Tomo. 1956. „Jedna hrvatska školska drama iz Slavonije iz osamnaestoga stoljeća“. *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 27. Zagreb: JAZU, 87-119.
- Nemec, Krešimir. 2020. „*Judita*“. *Leksikon likova iz hrvatske književnosti*. Zagreb : Ljevak, 166-171.
- Pavličić, Pavao. 2003. „Slavonska *Judita* i književna tradicija“. *Barokni pakao: rasprave iz hrvatske književnosti*. Zagreb: Pavičić, 121-141.

Pavlović, Cvijeta. 2007. „Juditine metamorfoze (Marulić – Gavran – Senker)“. *Colloquia Maruliana* 16, 313-326.

Plejić, Lahorka. 1998. „Posveta Judite“. *Colloquia Maruliana...* 7, 139-144., <https://hrcak.srce.hr/file/14579>, kolovoz 2023.

Pranjeković, Ivo. 2003. *Jezik i beletristika*, Zagreb : Disput

Prop, Vladimir. 1984. *Problemi komike i smeha*, Novi Sad: Dnevnik. Književna zajednica Novog Sada

Prosperov Novak, Slobodan. 1997. *Povijest hrvatske književnosti: Od humanističkih početaka do Kačićeve ilirske gramatike 1604.*, II. knjiga, Zagreb : Biblioteka Historia – izdanje Antibarbarus

Pšihistal, Ružica. 2022. *Studije o Marulićevoj Juditi*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada

Senker, Boris. 2011. *Teatrološki fragmenti*, Zagreb: Disput.

Solar, Milivoj. 2012. *Teorija književnosti; Rječnik književnog nazivlja*, Beograd: Službeni glasnik.

Tomasović, Mirko. 1994. *Judita Marka Marulića/ Mirko Tomasović, Latinsko pjesništvo hrvatskoga humanizma/ Darko Novaković*, Zagreb: Školska knjiga

Vigato, Teodora; Srebrović, Katarina. 2015. „Hrvatske Judite“. *Anafora* 2/2, 145-161.

Zergollern-Miletić, Lovorka. 2021. *Humor, smijeh, misao, jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada

Elektronički izvori:

Školski rječnik hrvatskoga jezika, online izdanje. <https://rjecnik.hr/>, kolovoz 2023.